

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *Kárpáti Aurél*

Cím: *Ambrus Zoltán*

Forrás: *Pest*

Bn
(Hely)

1942. 28.

(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Old)

Osztályozás

Tárgy

92

Hely

Ambrus Zoltán

Idő

"1942"

Személy

AMBRUS ZOLTÁN

Írta: *Kárpáti Aurél*

Ma tíz éve halt meg. Nem sokkal előbb azt mondta valakinek, aki nehezen fölengedő, zárkózott lényéhez baráti-közel állott: Nekem már nincs itt semmi keresnivalóm. Meg akarok halni. A mai étellel szemben csak ez lehet az én igazságom... S pár nap múlva, éjjel tizenegy órakor, Józsefvárosi dolgozószobája csendjében érkezett ennek a kesernyős-böles igazságnak beteljesüléséhez. Ambrus Zoltán kilépett kortársai közül s úgy tűnt el fátyolos tekintetünk elől, mint valami csodálatos jelenés. Elvesztettük és soha vissza nem kapjuk. Míg élt, könnyű volt róla írni, hiszen írói kvalitásainak gazdagsága kínálva kínálta magát a méltatásra. S bár az ember elmúlásával tíz év alatt sem múlt el semmi az író kivételes értékeiből: ma mégis nehéz papírra vetni élete és műve rövid vázlatát. Talán mert mennél inkább távolodunk tőle időben, annál jobban érezzük, hogy milyen pótolhatatlanul hiányzik életünkben s hogy feléje forduló tiszteletünket mennyire áthatotta a ragaszkodás, a szeretet melege. Tíz év előtt még itt élt köztünk. Kortársunk volt. Tudtuk, hogy *van* és *jó*, hogy van. Úgy gondolhattunk rá, mint élő valakire, akit fölkereshetünk, akivel beszélhetünk, aki elvonultságában is vezető elmélet, elevenen ható értéke irodalmi életünknek, az egész magyar

kultúrának. S egy éjszaka lepergése alatt egyszerre múlt lett a drága jelenből. Az »írók írója« elment. Figyelő sólyomra emlékeztető, nemes arcélű feje már csak sírkövének bronzreliefjéről tekint le ránk.

Eletében nem igen mertük volna mindezt ilyen nyíltan kimondani előtte. Ambrus nem az az ember volt, aki közel engedte magához az érzések feltörését. Nem kereste a barátkozást s ritkán nyílt meg a rokonszenv nyilvánulásaira. Ironikusan emlegette a »kis csuprot, amely hamar felforr«. Lényének finomsága és póztalan előkelősége, párosulva szellemének tisztaságával és magasrendűségével, inkább a tisztelet, mint a szeretet közvetlen megnyilatkozására készítette kortársait. Ha szívesen csevegett is át egész éjszakákat meghitt társaságban, — szenvedélyes vitatkozó s a legelméletesebb *causeur* volt, — mindig ott bujkált arcán a társtalanság, a nagy magányosság árulkodó, melankolikus vonása. Ahogy legjobban szeretett bezárkózni francia könyvei, ujságjai és folyóiratai közé, ahogy Budapesten egy külön kis párisi világban élt: úgy bástyázta körül személyét is valami lemondó, nálunk szokatlan puritanizmus ridegségével. Öszintén megvetett minden népszerűséget, egészen az interjúmegtagadásig, úri tartózkodása, gögös szerénysége szinte a személytelenség kultuszát építette ki

magá köré félévszázados írói közszereplése során. Az olvasó érje be az íróval, az emberhez semmi köze. A kritikus nem pályázik a közönség kegyére. Ambrus Zoltán pedig — tehetségének legmélyebb adottsága s legbensőbb lényege szerint — *kritikus* volt. Akkor is, ha regényt vagy novellát írt. Épúgy, mint egyetlen magyar elődje és rokona: Kemény Zsigmond, aki a »magával meghasonlott társadalom bírálata« vallotta a regényíró főfeladatául. Első megjelent írása egy Björnson-darab bírálata volt. Utolsó cikkének jellemző címe: *Átértékelés*. Kritikusnak született és kritikus maradt élete végső percéig. Írói egyénisége, művészi képessége, költői képzelete mélyen — végső soron — mindig és minden vonatkozásban kritikus. A kiváló regény- és novellaíró, a ragyogó esszéistát, a társadalmi és erkölcsi kérdésekkel foglalkozó szellemes publicistát, a szigorú könyvbírálat és színházi dramaturgot *együtt*, egyszerre, egészében fejezi ki

ez a megjelölés. Tudom: nem túlságos népszerűségnek örvendő fogalom, de a divat olcsó népszerűségét, a legtöbb ször gyanús közönségsiker koszorúit maga Ambrus nézte le a legjobban. S ezen a ponton megint kibukkan kapcsolata Keményvel, kinek sokkal több hódolója volt, mint olvasója. Mondják, (s ha nem is igaz: jellemző) hogy a *Midas király*-ból az első esztendőben mindössze hét példány fogyott el. Mert a közönség sohase rajong különösebben a kritikusért, akár költői munkát, akár való életjelenséget szed izekre bonckésével.

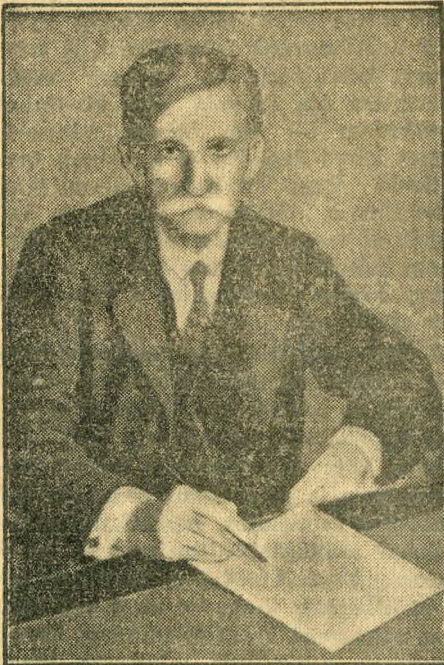
Ambrus Zoltán összegyűjtött művei öt regényt, jó párszáz elbeszélést, toll-

rajzot és tárcalevelet, rengeteg színházi kritikát s egy sereg irodalmi tanulmányt ölelnek fel, húsz-huszonöt kötetben. Pár kötetre való még akadna kései írásai közt. Sokrétű anyag ez, amely azonban az író azonos világszemléletének és művészi alakítóképeségének jegyében fogant. Ambrus minden írását elsősorban a *szellemi tisztánlátás és az ítélet biztonsága* jellemzi. Az a két gyémántértékű írói tulajdonság, amelyet ő maga is legtöbbször tartott és föléje helyezett a képzeletnek. Regényei az alkalmazott lélektan, a lelki viviszekció mintái. Az eleven embert ugyanazzal a kíváncsisággal és éles szerszámmal boncolta, mint a drámahősöket. Tekintete mindig az arc mögé fúródott: a lelket vigyázta. Az ember — írja valahol — nem az, amit csinál, hanem az, amit gondol. Mennyire rávall ez a találó mondat. Oksági láncot vonni, sejtelmek homályát szétoszlatni, az esetlegesből az általános törvényt megállapítani, közben érvelni, metsző és váratlan fordulatokat vevő, vagyis mély képzeletből táplálkozó dialektikával kivédeni minden ellenvetést, végül elmerülni a lélekrajz legfinomabb árnyalatait vizsgáló, belső emberábrázolás szenvedélyében: ez volt Ambrus Zoltán *igazi munkája*. Nehéz, talán a lognehezebb, legmagasabbrendű írói munka. Az alkotó szellemnek ritka adottsága kell hozzá. Ahogy mondtam: szellemi tisztánlátás és az ítélet biztonsága, — ez a két par excellence francia sajátosság. Ezért húzott az Ambrus tolla alól kifutó tinta mindig határozott vonalat, amelyben sohase itatódott szét homályos terjengéssel a gondolat. Ő, aki eredete szerint székely: *tiszta latin*

intellektus volt. Derült ég alatt élesen megmutatkozó formák után igazodott s a »kődöt« még Ibsennek sem tudta megbocsátani.

Nyelve, stílusa külön érték. Jellegzetesen magyar, egyéni ízű, de minden feltűnést kerülő, hajlékony, inkább plasztikus, mint színes, pontosan kifejező nyelv. Nem ideges, csak rendkívül érzékeny. Zavartalanul nyugodt, ment minden pátosztól. S milyen tudatos. Az író t és tárgyát egykép jellemző. Hányszor megcsodáltam ezt a hűvös, mértéktartó pompájú nyelvet, amelyben minden mondat más változatát példázza a kristallizáció törvényének s minden fordulat annyi fa-

zettára csiszolt, ahány illeszkedő lapja van a következő résznek. Hogy Ambrus valóban az értelem költője volt: nyelve is bizonyítja. A Jókaira következő modern magyar *elbeszélő-stílusnak* ő a megalapozója s a Gyulai pátosától megszabadult, Péterfyvel induló modern magyar *értekező-próza* legszerencsésebb kiteljesítője. A mai nemzedék már szinte nem is tudja,

milyen *első* nyelvi örökséget kapott tőle — készen. Holott az igazság az, hogy nincs mai magyar író, aki stílus tekintetében ne volna örök lekötelezettje.

Ha nem lenne olyan kompromittált a *helyi* jelző, azt mondanám: ő volt az első *budapesti író*, aki együtt nőtt naggyá ezzel a nagyvárossal. *Európai magyarságának* itt a nyitja, értelme és szükségyszerűsége. Magyarsága szervesen fogadta magába az egyetemes humánumot, gondolkodásmódban és műveltségben épűgy, mint érzésben és ízlésben. Ússük fel akárhol novelláskönyveit vagy remek tanulmánykötetét és látni fogjuk, hogy a holtnak hitt mult elevenen lüktet bennük, mint áramló vér az erekben. Mert ez a nagy író értett ahhoz a varázslathoz, amely a jelen részesévé tudja avatni az elszállott éveket. Bármit mondjanak némelyek: Ambrus Zoltán kora ma is tart. Avagy annyira tele vagyunk duzzadó bizonyossággal, hogy a századforduló termékeny kétkedésére már semmi szükségünk? Renan és Flaubert szelleme, a szemlélődés szkepticizmusa és a stílus tisztaságának tisztelete — ez a kettős Ambrus-örökség — csakugyan elveszett kincs lenne számunkra? Aligha. Ezek a kincsek megmaradnak. Ahogy ő maga is tovább él, hat és munkál megfogyatkozott serege legjobbjaiban. Tanúságot téve róla, hogy az egymást követő nemzedékek, életformák és eszmei áramlatok mélyén mindig több az összekötő, mint a szétválasztó vonás. Ha mingyárt — az ellentét elve alapján is.